

образованиями в сфере экономической деятельности : монография. Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 412 с.

3. Криміналістика : підручник / за ред. П. Д. Біленчука. – [2-ге вид., випр. і доп.]. К. : Атіка, 2001. 544 с.

4. Зорин Г. А. Криминалистическая методология : научно-популярное издание / Г. А. Зорин. Минск : Амалфея, 2000. С. 145-146.

5. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. 320 с.

6. Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступления и типичные следственные ситуации как важные факторы разработки методики расследования преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1979. 160 с.

УДК 343.133

Юрчишин В.М.,

д-р юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»;

Савченко В.А.,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

РОЛЬ ПРОКУРОРА У ФОРМУВАННІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті з'ясовані особливості ролі прокурора у формуванні доказів у кримінальному провадженні. Проаналізовано сучасне кримінальне процесуальне законодавство України, досвід зарубіжного законодавця,

практику Європейського суду з прав людини, Доводиться, що поряд з реалізацією функцій нагляду, процесуального керівництва і обвинувачення український прокурор повинен займатися також розслідуванням окремих кримінальних правопорушень у повному обсязі чи частково.

Ключові слова: докази, доказування, досудове розслідування, прокурор, функції.

В статье исследованы особенности роли прокурора в формировании доказательств в уголовном судопроизводстве. Проанализировано современное уголовно-процессуальное законодательство Украины, опыт зарубежного законодателя, практика Европейского суда по правам человека. Аргументируется, что наряду с реализацией функций надзора, процессуального руководства и обвинения украинский прокурор должен заниматься также расследованием отдельных уголовных правонарушений в полном объеме или частично.

Ключевые слова: доказательство, доказывание, досудебное расследование, прокурор, функции.

The article examines the features of the role of the prosecutor in the formation of evidence in criminal proceedings. Analyzed the modern criminal procedure legislation of Ukraine, the experience of a foreign legislator, the practice of the European Court of Human Rights. It is argued that along with the implementation of the functions of supervision, procedural guidance and the prosecution, the Ukrainian prosecutor should also investigate individual criminal offenses in full or in part.

Keywords: evidence, proof, pretrial investigation, prosecutor, functions.

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні та інтеграційні процеси зумовлюють стрімкі соціально-політичні перетворення в Україні, принципові зміни основ державного управління, вимагають активізації демократичних перетворень, зокрема і шляхом реформування

системи органів прокуратури як складової правоохоронної системи країни.

У 1995 р. Україна взяла на себе зобов'язання перетворити прокуратуру на орган, який відповідатиме принципам Ради Європи, шляхом зміни її ролі та функцій.

Аналіз дослідження даної проблеми. Значний внесок у вивчення проблем участі прокурора у кримінальному провадженні зробили сучасні українські науковці Ю. П. Аленін, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, П. М. Каркач, Г. К. Кожевніков, О. М. Литвак, Л. М. Лобойко, В. Г. Лукашевич, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, В. Т. Нор, В. П. Півненко, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, М. В. Руденко, Г. П. Середа, В. М. Тертишник, О. М. Толочко, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, П. В. Шумський, М. К. Якимчук, О. Г. Яновська та інші.

Разом з тим, чимало питань, пов'язаних із кримінальним процесуальним доказуванням та участю у ньому прокурора, залишаються дослідженими недостатньо.

Метою статті є дослідження окремих питань, що стосуються ролі прокурора у формуванні доказів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Протягом майже 20 років у Резолюціях ПАРЄ № 1179 (1999) від 27 січня 1999 р., № 1244 (2001) від 26 квітня 2001 р., № 1262 (2001) від 27 вересня 2001 р. та в Рекомендаціях ПАРЄ № 1395 (1999) від 27 січня 1999 р., № 1513 (2001) від 26 квітня 2001 р. ПАРЄ звертала увагу на зобов'язання України щодо трансформації ролі та функцій прокуратури. Зазначені документи містили заклики до органів влади України повністю імплементувати реформу Генеральної прокуратури відповідно до принципів та стандартів Ради Європи [1, с. 3].

Між тим, зважаючи на інтеграцію України до європейської спільноти, де існують правові традиції дотримання прав людини, питання щодо європейських стандартів у кримінальному процесі, у якому права і свободи людини і громадянина піддаються найбільшим обмеженням, виступає вкрай актуальним. Адже наразі Україна стала четвертою

країною серед країн Ради Європи за кількістю рішень Європейського Суду з прав людини. На сьогоднішній день Україна посідає 6-те місце за кількістю звернень громадян до ЄСПЛ. При цьому з п'ятірки країн за кількістю звернень громадян до Суду ми не виходимо із моменту прийняття Закону України «Про виконання судових рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV [2, с. 6], що призвело до процедури спрощеного порядку розгляду заяв наших громадян, оскільки більшість рішень ЄСПЛ не виконуються.

В усіх системах кримінального судочинства прокурори:

- приймають рішення про порушення і продовження кримінального переслідування;
- підтримують кримінальне обвинувачення в суді;
- подають апеляції на деякі судові рішення.

У деяких системах кримінального судочинства прокурори також:

- здійснюють національну політику щодо злочинності, пристосовуючи її за необхідності до дійсності на місцях і в регіонах;
- проводять, керують і здійснюють нагляд за слідством;
- стежать, щоб потерпілі отримували необхідну допомогу і сприяння;
- розглядають альтернативи кримінальному переслідуванню;
- наглядають за виконанням судових рішень тощо.

Повноваження прокуратури у кримінальному судочинстві суттєво варіюються в залежності від того, наскільки органи досудового розслідування, зазвичай поліція, незалежні від прокуратури: чи прокуратура самостійно здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, чи здійснює нагляд за розслідуванням, яке провадиться іншими органами, і які вона при цьому має повноваження.

Відповідно до Рекомендації Рес (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя існує розходження між тими державами, в яких поліцейська служба є незалежною від

прокуратури і користується значними повноваженнями не тільки при проведенні розслідувань, а часто і при рішенні щодо кримінального переслідування, і тими, в яких її діяльність знаходиться під наглядом або під керівництвом прокурора.

В цілому прокурор повинен старанно розглядати законність поліцейських розслідувань саме пізніше, коли вирішується, чи буде порушуватися або продовжуватися кримінальне переслідування. У зв'язку з цим прокурори також будуть контролювати дотримання поліцією прав людини.

Всі прокурори повинні, як мінімум, мати дві функції у відношенні до роботи поліції: а саме, старанно розглядати законність поліцейських розслідувань до того, як буде прийняте будь-яке рішення по кримінальному переслідуванню, і на тому ж етапі контролювати на загальних умовах дотримання прав людини.

У країнах, де поліція або знаходиться під керуванням прокуратури, або де поліцейські розслідування або проводяться прокурором, чи прокурор здійснює над ними нагляд, держава повинна вжити ефективних заходів, щоб забезпечити прокурору можливість:

а) давати поліції інструкції для ефективного застосування пріоритетів політики стосовно злочинності, особливо щодо вирішення, якими категоріями справ необхідно займатися в першу чергу, методів, використовуваних для пошуку доказів, використання особового складу, тривалості розслідувань, надання в прокуратуру інформації тощо;

б) там, де наявні різноманітні поліцейські органи, розподіляти окремі справи тим з них, яким вони найбільше підходять для їхнього розслідування;

в) проводити атестацію і контроль настільки, наскільки це необхідно для контролю за їхньою відповідністю інструкціям і закону;

г) застосовувати або видавати санкцію при відповідних істотних порушеннях [3].

Конституцію України згідно із Законом № 1401-VIII_2 червня 2016 року було доповнено статтею 131-1, якою визначено три функції прокуратури:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [4]. У КПК щодо кримінального провадження завдання прокуратури конкретизуються у статтях 36-37 та інших.

Вважаємо, що покладення на прокуратуру виконання таких функцій в Україні є вірним з огляду на те, що у кримінальному провадженні вона має достатні повноваження щодо його контролю та ефективного проведення шляхом здійснення процесуального керівництва.

У інших країнах Європи, із більш давніми демократичними правовими традиціями, прокуратура, наприклад, самостійно здійснює кримінальне переслідування у формі дізнання чи досудового розслідування або доручає його проведення поліції чи іншим відповідним правоохоронним органам.

Для прикладу, у ФРН прокуратура є основним органом, який провадить розслідування кримінально караних діянь. Власне, кримінальне переслідування і є її основним завданням. Поліція вважається її допоміжним органом і ніяких важливих рішень без дозволу або відома прокурора не приймає [2, с. 56].

Прокуратура в Австрії є органом правосуддя, відокремленим від судів, який відстоює в кримінальному процесі насамперед публічні інтереси, зокрема підтримує обвинувачення в судах різних інстанцій і виконує представницьку функцію. Їй належить також проведення попереднього розслідування у кримінальних справах [5, с. 28].

Яскравим прикладом демократичних змін у правоохоронній системі нашої держави в контексті євроінтеграційних процесів стало прийняття Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII, що спрямований на підвищення ефективності діяльності та результативності роботи системи органів прокуратури й побудову нової прокуратури європейського зразка.

Однак, як видається вимагають деталізації та подальшого нормативного закріплення завдання та окремі функції органів прокуратури.

У пункті 3 ч. 1 Закону України «Про прокуратуру» закріплена така функція прокуратури, як «нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство» [6]. У частині 2 ст. 36 КПК України, також у редакції від 14 жовтня 2014 року, конкретизується, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування «у формі процесуального керівництва» [7, с. 26].

Водночас вказаними змінами прокурора було позбавлено права на особисте проведення досудового розслідування, дозволивши в необхідних випадках особисто проводити слідчі (розшукові) дії (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК).

Як відзначає А.І. Палюх, таке формулювання не відображає потреб слідчої практики, та й у самому кримінальному процесуальному законі відсутні випадки особистого проведення прокурором слідчих (розшукових) дій. Вважаємо, що такий стан може негативно відбитися на якості слідства і, зрештою, на стані законності у сфері розслідування кримінальних правопорушень, оскільки прокурор відсторонюється від потреби перевіряти й оцінювати всі наявні докази, версії підозрюваного [8, с. 84].

Середа Г. аргументовано довів помилковість такої позиції законодавця і на конкретних прикладах із практики Європейського суду з прав людини – Рішення у справі “Геннадій Науменко проти України” (№ 43023/98 від 10 лютого 2004 р.); Рішення у справі “Кучерук проти України” (№ 2570/04 від 6 вересня 2007 р.) – довів необхідність цього ефективного повноваження прокурора у досудовому розслідуванні. Далі вчений констатує, що, позбавивши прокурора зазначеного повноваження, законодавець сам позбавляється права вимагати від нього (прокурора) “дієвого й ефективного прокурорського нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування, в якому слідство, за

висновком прокурора, є упередженим, необ'єктивним і взагалі незаконним” [9, с. 7].

Видається, що український законодавець безпідставно позбавив прокурора права на особисте розслідування окремих кримінальних правопорушень у повному обсязі. У досудовому розслідуванні посадова особа, яка здійснює публічні функції нагляду за додержанням законності, процесуального керівництва досудовим розслідуванням і підготовки державного обвинувачення, має бути високопрофесійною, досконало знати як методику нагляду, так і методику розслідування кримінальних правопорушень, незнання яких може призвести до негативних наслідків, бо, не маючи практичних навичок у збиранні, закріпленні та перевірці доказів, прокурори втрачають свою професійну майстерність і як процесуальні керівники та наглядачі за додержанням законів при розслідуванні кримінального правопорушення, і як обвинувачі у судовому розгляді. Які може дати письмові вказівки слідчому прокурор, який сам ніколи не розслідував жодного кримінального правопорушення і не знає методики його розслідування?

Може виникнути питання – чи не є пропозиція щодо відновлення права прокурора на самостійне проведення ним досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення “ностальгією” за прокуратурою “старого” (тоталітарного) зразка? Відповідь однозначна – “радянський” прокурор ніс відповідальність лише за забезпечення законності на досудовому слідстві, а за якість розслідування справи відповідали керівники органів досудового слідства. Сьогодні прокурор, як процесуальний керівник, наглядач, ключова фігура досудового розслідування повністю відповідає не тільки за забезпечення законності під час проведення досудового розслідування, а й за забезпечення якісного розслідування кожного кримінального правопорушення. З урахуванням факту ліквідації інституту додаткового розслідування ця відповідальність прокурора є досить значимою. То чи можна в таких умовах позбавляти прокурора права на здійснення самостійного розслідування

кримінального правопорушення? Що ж то за процесуальний керівник з урізаними правами, але з підвищеною відповідальністю за результати досудового розслідування справи? Процесуальний керівник має бути більш кваліфікованим, ніж слідчий і не втрачати, а навпаки, постійно підвищувати свій практичний досвід з методики розслідування кримінальних правопорушень та тактики здійснення слідчих (розшукових) дій.

Прихильники значного обмеження прав прокурора у кримінальному провадженні часто посиляються на досвід лише тих держав, де функції прокурора обмежені лише участю в суді як обвинувача [10, с. 228-229]. Разом з тим, законодавство високорозвинених держав та реальна практика свідчать, що це далеко не так. Навпаки, в Польщі, Японії, ФРН, Італії та інших державах з багатими правовими традиціями робиться все для того, щоб максимально повно і всебічно використати можливості прокуратури у розслідуванні злочинів. Більше того, повноваження прокуратури в цих державах не звужують, а, навпаки, постійно розширюють, а її ключові постійні функції, в тому числі, і щодо особистого здійснення досудового слідства в окремих кримінальних правопорушеннях, є непорушними [11, с. 56; 12, с. 238-240].

Висновки. На підставі викладеного можна підсумувати, що на шляху реформування правоохоронних органів та прокуратури зокрема зроблено чимало важливих та дієвих кроків. Однак чимало важливих положень ще потребують подальшого вдосконалення. Поряд з реалізацією функцій нагляду, процесуального керівництва і обвинувачення, український прокурор повинен, як видається, займатися також розслідуванням окремих кримінальних правопорушень у повному обсязі чи частково.

Література:

1. Толпиго О. Ф., Толпиго Д. М. Досвід імплементації європейських стандартів у національну практику реформування органів прокуратури. *Зовнішня політика та національна безпека*. 2017. № 3 (58). С. 1–7.

2. Савченко В.А., Соловій Я.І., Фелик В.І., Юрчишин В.Д. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина: Навч. посібник. Харків : Право, 2017. 372 с.

3. Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя (Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 року. URL : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99>.

4. Конституція України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page3>.

5. Die österreichische Justiz. Wien, 2009. S. 28.

6. Закон України «Про прокуратуру» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст. 12). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України [текст]. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2018. 404 с.

8. Палюх А.І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 206 с.

9. Середа Г. Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в контексті законопроектних новел. *Вісник Національної академії прокуратури України*, 2009. № 3. С. 5–9.

10. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: монографія / Р. О. Куйбіда. – Київ: Атіка, 2004. – 288 с.

11. Савченко В. А., Соловій Я. І., Фелик В. І., Юрчишин В. Д. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина: Навч. посібник. Харків : Право, 2017. 372 с.

12. Юрчишин В. М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 441 с.